

УДК 821.162.1

Олена ТКАЧУК,
докторант кафедри полоністики
Інституту філології
Київського національного університету ім. Тараса Шевченка

ХРИСТІЯНІЗМ ЯК ЧИННИК ПОЛЬСЬКОЇ КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ДЖОЗЕФА КОНРАДА

Стаття присвячена проблемі дослідження християнізму як фактора польської культурної ідентичності Джозефа Конрада. В епістолярній, мемуарній та художній спадщині письменника, що знаходився в резонансі з філософсько-естетичною концепцією польського романтизму, в добу якого посилився вплив католицької церкви, простежується потужний біблійний аксіологічний комплекс.

Релігія та церква як одні з головних маніфестантів культури, за Ентоні Смітом (1991 р.)¹, Ернестом Геллнером (1992 р.)², Бенедиктом Андерсоном (1991 р.)³, Евою Томпсон (2000 р.)⁴ та Рафалом Копковським (2011)⁵, є ґрунтовними компонентами, що формують національну і культурну ідентичність. Таким чином, наукове визначення культури неможливе без включення в її орбіту вірувань, віри, релігії та церкви. Загальновідомий факт, що польська культура в значній мірі базується на цінностях християнської релігії та католицизму: «Населення території Речі Посполитої були переважно католиками і католицизм займав привілейоване становище», зазначає Леон Дичевський⁶. Католицька церква і релігія, які завжди традиційно мали потужний вплив на польське духовне життя, який посилився в часи романтизму, стали чинником і польської культурної ідентичності.

¹ Smith A. National Identity. – London : Penguin, 1991. – 226 p. – P. 143.

² Геллнер Э. Пришествие национализма. Мифы нации и класса // Путь: международный философский журнал. – 1992. – № 1. – С. 9–61. – С. 15, 40, 60.

³ Anderson B. R. O'G. Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism. – London ; New York : Verso, 1991. – 124 p. – P. 95.

⁴ Thompson E. M. Imperial Knowledge. Russian Literature and Colonialism. – London ; Westport : Greenwood Press, 2000. – VIII + 239 p. – P. 1, 6.

⁵ Kopkowski R. Joseph Conrad's Essays and Letters in the Light of Postcolonial Studies // Yearbook of Conrad Studies (Poland). – Kraków. – 2011. – Vol. 18. – P. 23–41. – P. 28.

⁶ Dyczewski L. Values and Polish Cultural Identity // Cultural Heritage and Contemporary Change. Cultural Heritage and the Foundations of Social Life / General Editor George F. McLean. – Polish Philosophical Studies, III. – Series IVA (Eastern and Central Europe). – Vol. IVA, 19. – Washington, D. C. : The Council for Research in Values and Philosophy, 2004. – P. 1–44. – P. 3.

Клод Леві-Стросс наголошує на тому, що «кожна культура має своїх теоретиків»⁷. Такі теоретики та сформована еліта суспільства разом формують образ соціокультурної системи і саме вони визначають центр тої чи тої культури, впевнений Леон Дичевський. Вони вказують на фактори розвитку та причини, що їм перешкоджають. Саме вони розглядають своє суспільство серед інших «визначаючи його особливу роль, чи, навіть, його особливу місію. Так, теоретиками культури в Польщі була створена доктрина "Польща – оплот Християнства", перш за все, у зв'язку з повинню ісламу, і, зовсім недавно, по відношенню до комуністичного вторгнення. Були також і ідеологи польського месіанізму, які стверджували, зокрема, що Польща, зі своєю історією та культурою, є носієм вищих цінностей для країн Європи, що морально і духовно розкладаються»⁸.

Батько Джозефа Конрада Аполо Наленч Коженювський, як «останній польський романтик», як його називали, був під значним впливом ідеологів месіанізму⁹, особливо Адама Міцкевича, іменем героя забороненого на той час в Російській Імперії твору якого він навіть назвав свого сина (адже прізвище Конрад, яке майбутній англійський класик взяв собі у Великій Британії, було насправді його третім ім'ям). Неможливо намагатися зрозуміти значення віри для Конрада, не усвідомлюючи роль католицизму в духовному житті його батька, який в житті займав непохитну релігійну позицію, будучи практикуючим католиком. Його художня спадщина, що досі зберігається в бібліотеці Краківського університету, «проникнута глибоким релігійним почуттям», як підкреслює Конрад в листі до Льюїса Брауна від 15 травня 1918 року¹⁰. Віра поступово трансформувалась у містицизм, особливо після загибелі від туберкульозу у засланні улюбленої дружини Евеліни, в смерті якої він звинувачував себе.

В Конрада залишилося свідоцтво про його смерть в Кракові від 28 травня 1869 року, завірене приходським священником, каноніком-францисканцем місцевого собору, яке підтверджує, що «Аполо Коженювський належним чином сповідався згідно обрядів церкви»¹¹. Мабуть, письменник все життя особливо дорожив цими документами, якщо у 1918 році у листі Льюїсу Брауну від 15 травня, він підкреслює, що його батько помер у Римо-католицькій релігії¹², – «залишившись вірним до останнього своїй країні та римо-католицькій вірі», за твердженням Густава Морфа¹³.

Природа релігійності роду Наленч Коженювських має міцне коріння. Зображення зав'язаної хустки на сімейному гербі має давню легенду ще з часів Болеслава Хороброго, що навертав у християнство язичницькі племена свого царства ще на початку XI століття. На знак прихильності членів роду Коженювських до нової віри правитель пов'язав хустку на їх чолі, тому цей герб є символом вірності країні та релігії, адже *Nalęc* – означає зав'язані разом

⁷ Леві-Стросс К. Структурная антропология / Пер. с франц. под ред. и с прим. Вяч. Вс. Иванова. – М. : Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2001. – 512 с. – С. 291.

⁸ Dyczewski L., *op. cit.* – P. 36.

⁹ Радишевський Р. Пророкичні візії у щоденнику Аполло Коженювського // Коженювський А. Польща і Москва / Під ред. Р. Радишевського. – К., 2015. – 319 с. – 106–131. Ершов В. Польська література Волині доби романтизму: генологія мемуаристичності. – Житомир : Полісся, 2008. – 624 с. – С. 319–334.

¹⁰ Conrad J. The Collected Letters of Joseph Conrad in 9 Volumes / Edited by Laurence Davies, Frederick R. Karl and Owen Knowles. – Cambridge ; New York ; Melbourne ; Madrid ; Cape Town : Cambridge University Press, 2002. – V. 6 (1917–1919). – 570 p. – P. 218.

¹¹ *ibid.* – P. 216.

¹² *ibid.* – P. 216.

¹³ Morf G. The Polish Heritage of Joseph Conrad. New York 1965. – 280 p. – P. 30.

кінці¹⁴. Здається цікавою паралель між зав'язаними кінцями хустки на гербі родини Конрада, що символізують відданість вітчизні та релігійним переконанням та зв'язок патріотизму з вірністю католицькій вірі в контексті польського романтичного месіаністичного дискурсу.

Хелен Ватсон, Томас Манн, Ф. М. Хеффер, С. Ф. Бургесс, Юзеф Уейський, Густав Морф, Антоній Голубєв, Анна Бжозовська-Крайка, Фредерік Карл, Ірвінг Хоу, Моніка Маєвська, Марта Сквара багато в чому висловлюють протилежні погляди щодо християнського дискурсу у творчості Конрада. Натомість неодноразові авторські зауваження, коментарі до романів, оповідань та повістей, примітки у переписці, зроблені самим письменником та ідейно-філософське підґрунтя художньо-естетичного світогляду, ставлять під сумнів однозначність негативних оцінок релігійних переконань Конрада, за словами якого релігія та мистецтво – найбільші цінності як для людини та художника, але нерівнозначні. Адже він переконаний, – «мистецтво служить релігії; художники знаходять найбільш піднесене натхнення в християнстві»¹⁵.

Необ'єктивно було б звинувачувати письменника у запереченні та відкиданні християнства також і завдяки його готовності підвести глибокий ідеологічний фундамент під романтичну патріотичну традицію, яка зіграла визначальну роль у становленні незалежності Польщі. Польський національний комплекс патріотизму і церкви Конрад дуже добре усвідомлював і ніколи не применшував його значення. Ось як він визначає християнські переконання в контексті патріотичних сподівань польської нації в листі Маргариті Порадовській від 8 вересня 1894 року: «Не забувай, що для нас релігія і патріотизм йдуть рука об руку. Було б непогано, щоб цей складний комплекс брали на озброєння й інші»¹⁶ («для нас», – тут, без сумніву, «для поляків», «інші» – інші народи).

В загальному стиль розмірковувань митця на теми, пов'язані з релігією, зазвичай просякнутий емоційними переживаннями, як у людини, вихованої у фундаментальній християнській традиції. Так, наприклад, у листі Хелен Ватсон від 27 червня 1897 року у відповідь на зауваження щодо одного з героїв твору «Негр з „Нарцису“», Конрад стверджує, що ніколи б не принизив людину за його релігійність, які б форми вона б не приймала: «Я повинен запевнити Вас, що в мене не було наміру легковажно ставитись до кухаря. Кухар – релігійний фанатик і хронічний песиміст. Я не намагався – і присягаюсь, – не робив його смішним. Більше за все я б не хотів проявити в цьому питанні нешанобливість. Це протирічило б моїм переконанням»¹⁷.

Листи та мемуари митця, в яких зустрічаються лексичні біблійні алюзії, досить повно розкривають його внутрішній світ, в них він, висловлюючи надію на волю Господню, демонструє смирення; нагадує про необхідність пробачення, закликаючи до розкаяння, просить пробачення сам; отримавши різдвяну облатку, зізнається про відсутність перед святом народження Господа обов'язкових сповіді та причастя; сподівається на відпущення гріхів; свідчить впевненість в духовних змінах за умови присутності Христа в житті людини. В листі Каролі Загурській від 23 березня 1923 року: «Ми будемо тут

¹⁴ *ibid.* – P. 14.

¹⁵ Conrad J. *Notes on Life and Letters*. Garden City ; New York 1923. – 280 p. – P. 75.

¹⁶ Conrad J. *The Collected Letters of Joseph Conrad in 9 Volumes / Edited by Frederick R. Karl and Laurence Davies*. – Cambridge ; New York ; Port Chester ; Melbourne ; Sydney : Cambridge University Press, 1983. – V. 1 (1861–1897). – 446 p. – P. 174.

¹⁷ Conrad J. *The Collected Letters of Joseph Conrad in 9 Volumes*. – V. 1 (1861–1897), *ibid.* – P. 363.

до вересня. А потім – все залежить від волі Господньої»¹⁸, Анелі Загурській від 18 грудня 1898 року: «І ось наступає Різдво і кінець року. Кожен повинен просити пробачення, висловлювати свої почуття – обіцяти змінитися сотні тисяч разів, як і роблять всі грішники»¹⁹, Анелі Загурській від 21 січня 1898 року: «Люба кузино, я отримав облатку – яку супроводжували гіркі нарікання, що вона незаслужена»²⁰, Канінгему Грему від 14 січня 1898 року: «Як кажуть наші селяни: „Прости мені, брате, заради любові до Господа Бога”»²¹, Стефану Бушинському від 14 серпня 1883 року: «З надією, що всі мої гріхи мені відпустяться»²², у статті «Зусилля» з книги «Мемуари»: «Світло Преображення, яке освітлює найглибші таємниці наших гріховних душ»²³.

С. Ф. Бургесс абсолютно впевнений, що «Конрад був і залишається римокатоликом, за своїм народженням, за своїм спадком, й, скоріш за все, за своєю сентиментальною відданістю “вірі своїх батьків”. Але ясно також і те, що більшість свого життя він був католиком, що не практикує чи, застосовуючи старомодний термін, – “a fallen-away Catholic”»²⁴.

Голсуорсі, близький приятель Конрада, зазначаючи глибоке проникнення письменника в світ духу, в есе «Силуети шести письменників» дав вичерпану характеристику інтуїтивного типу особистості митця, який своєю творчістю свідчить про існування Вищої сили: «У людей не часто зустрічається почуття космічного <...>. Причини, походження і кінець життя, навіть життя людського, оповиті таємницею. І визнання цієї таємниці надає буттю певну велич, ту велич, яку ми знаходимо у творчості Конрада»²⁵.

Тому здатність прощати слабкості інших, поблажливість, Конрад, маючи на увазі своє власне життя, вважає найменш поширеною, якщо не самою незвичайною чеснотою з усіх. Він сам був іноді занадто легко і часто невірною оціненим оточуючими, але «тільки поблажливість, а не обґрунтованість, інтуїція, а не логіка здатні досягнути»²⁶ неординарну людину – конрадівського героя.

На думку Морфа, Конрад сам належав до інтуїтивного типу особистості, адже якість цю він успадкував від свого батька, який був надзвичайно емоційною та інтуїтивною особистістю. За Юнгом, інтуїтивний тип особистості володіє вражаючою здатністю ставити себе на місце інших або ідентифікувати себе з іншими. Це дає йому можливість уявою сягати в суть мотивів вчинків та пристрастей всіх типів людей, адже психічна адаптація ґрунтується виключно на інтуїції²⁷. Але така ідентифікація означає не тільки розуміння, але й співчуття, яке неможливе без поблажливості. Такою великою інтуїтивною

¹⁸ Conrad J. The Collected Letters of Joseph Conrad in 9 Volumes / Edited by Laurence Davies and Gene M. Moore. – Cambridge ; New York ; Melbourne ; Madrid ; Cape Town ; Singapore ; São Paulo : Cambridge University Press, 2008. – V. 8 (1923–1924). – 426 p. – P. 61.

¹⁹ Conrad J. The Collected Letters of Joseph Conrad in 9 Volumes / Edited by Frederick R. Karl and Laurence Davies. – Cambridge ; London ; New York ; New Rochelle ; Melbourne ; Sydney : Cambridge University Press, 1986. – V. 2 (1898–1902). – 483 p. – P. 131.

²⁰ *ibid.* – P. 123.

²¹ *ibid.* – P. 17.

²² Conrad J. The Collected Letters of Joseph Conrad (9 vols). Vol. 1 (1861–1897), *op. cit.* – P. 8.

²³ Conrad J. Notes on Life and Letters, *op. cit.* – P. 75.

²⁴ Burgess C. F. Conrad's Catholicism // *Conradiana*. – 1983. – № 15: 2. – P. 111–126. – P. 118.

²⁵ Голсуорсі Д. Статті, речи, письма // Голсуорсі Д. Собр. соч. в 16 т. – М : Правда ; Библиотека «Огонек», 1962. – Т. 16. – 511 с. – Пер. Г. Злобина., – С. 317.

²⁶ G. Morf, *op. cit.*, p. 100.

²⁷ Jung C. G. Psychological Types // Jung C. G. The Collected Works: In 20 vol. / Ed. by Gerhard Adler and R. F. C. Hull. – Princeton N. J. : Princeton University Press, 1976. – Vol. 6. – 608 p. – (Bollingen Series XX). – Translation by H. Godwyn Baynes. – P. 462.

особистістю в історії цивілізації був Ісус Христос, тому прощення стає центральною ідеєю всієї християнської релігії²⁸.

Ще одним інтуїтивним типом особистості виступає протагоніст новели «Емі Фостер». Анна Бжозовська-Крайка зазначає хвилювання письменника, з яким він окреслює релігійний ентузіазм поляка Янка Гураля, описуючи його мідяні медальки розміром з шестипенсовик і меленький металевий хрестик на грудях. Дослідниця впевнена, що опис зовнішності Янка у творі маніфестує польську спадщину самого письменника²⁹.

Парадигма доброго поляка-католика (який відрізняється, на думку Конрада, від віруючих інших релігій), містить низку рис, які мають за мету підкреслити його моральну вищість: «він пам'ятав біль свого розбитого серця, яку він відчув від своєї нужденності та злиднів, своє потрясіння, свою розгубленість від усвідомлення лютої та безжалісної серцець всіх тих чоловіків і жінок, яких він зустрів. Вони сприйняли його за жебрака і він розумів, чому; але в його країні, навіть якщо нічого не давали жебракові, хоч розмовляли з ним по-людськи, – лагідно. В його країні ніхто ніколи не вчив дітей жбурляти каміння в тих, хто викликав співчуття і співпереживання»³⁰.

Саме польське підґрунтя стає вододілом між романтично налаштованим Янком та прагматичним, позбавленим уяви англійським оточенням. Відчуваючи свою інаковість, Конрад, висвітлює темний бік перебування в чужорідному культурному середовищі. Як зазначив Казімеж Вика: «Здавалося б, в зовсім іншій тематиці зберігається ще той самий дух трагічної екзальтації, анти-натуралістична ознака, що має цілковито романтичне походження, і я думаю, що ці зв'язки провадять в родовища польської спадщини Конрада, яку не осягнуть і не визнають іноземці»³¹.

Для Конрада у романі «Таємний агент» моторошним злочином є не замах на Грінвічську обсерваторію, як на гарантію стабільності істеблішменту англійського суспільства, це тільки фон, обставини, – а безглузда і трагічна загибель Стіві. В романі простежується явний комплекс жертвоприношення Христа. Принесення в жертву невинного, для Конрада є найбільш жахливим, необґрунтованим злочином. Ніякі пишномовні вимоги заради загального добра не вартують чийогось загубленого життя. Жертвоприношення Стіві заради суспільного спокою є біблійною ремінісценцією жертвоприношення Ісуса Христа заради спасіння людства.

Незрозумілість внутрішнього світу Стіві для оточуючих, на думку яких він – дегенерат за вироком медичного діагнозу і якому властива здатність відчувати чужий біль як свій, як і Мишкіну-Ідіоту, стає особливо експресивною у сцені езекуції коня: «На козлах Стіві <...> схвильовано вигукнув: – Не треба! Візник, високо тримав поводи, намотані на гак, не звернув на його слова уваги – можливо, не розчув. Груді Стіві почали здійматися. – Не треба батогами!»³².

²⁸ Morf G., op. cit. – P. 101, 93.

²⁹ Brzozowska-Krajka A. Yanko Goorall: A Waxwork from the Wax Museum of Polish Romanticism // Joseph Conrad: East European, Polish and Worldwide / Edited with an Introduction by Wiesław Krajka. – Vol. VIII. – Lublin ; New York : East European Monographs, Boulder ; Maria Curie-Skłodowska University (Lublin) ; Columbia University Press (New York), 1999. – P. 165–182. – P. 172.

³⁰ Conrad J. Amy Foster. London : Hard Press, 2006. – 28 p. – P. 17.

³¹ Wyka K. Żeromski i Gierzyński // Wyka K. Nowe i dawne wędrówki po tematach. – Warszawa : Czytelnik, 1978. – S. 324–328. – S. 325.

³² Конрад Д. Тайный агент // Конрад Дж. Тайный агент. На взгляд Запада / Сост. В. М. Толмачев. – М. : Наука, Ладомир, 2012. – С. 7–216. – С. 118.

Досліджуючи образ Стіві, Фредерік Карл заначає «красу його душі», що робить необхідність відповідати вимогам матеріалістичного світу життєвих реалій надзвичайно важкою для «бідного хлопчика»³³. Томас Манн³⁴, Фредерік Карл³⁵, Ірвінг Хоу³⁶ зазначали схожість Стіві на князя Мишкіна Достоевського, людини, «безумовно прекрасної»³⁷. Ірвінг Хоу, вважаючи Стіві «літературним кузеном Мишкіна», вбачає в цьому образі «підготовлену жертву»³⁸. Моніка Маєвська вказує, що «історія головного протагоніста прочитується як алегорична обробка біблійних текстів з князем Мишкіним в ролі Христа»³⁹, – і є також історією «мрійника, відірваного від реальності», за Вільямом Лезерберроу⁴⁰. Варто зазначити, що цікавим здається вивчення проблем безпосереднього втілення зла у Конрада та його амбівалентного ставлення до зрадників, що, безумовно, потребує дослідження у форматі ще одної статті.

Сюжет біблійної притчі про блудного сина, яка вчить чеснотам покаєння та прощення, втілюється в аксіологічному вимірі сучасного нівелювання моральних цінностей в оповіданні «Завтра», що призводить до втрати людських зв'язків. Акцент зміщується – вже не син стає неспроможним прийняти батьківську любов та її дари, як відбувається в новозавітній легенді, навпаки, – в Конрада батько стає нездатним віддати сину свою ласку та його законне майно спадкоємця. Гордяча переповнює обох найближчих людей на світі і позбавляє порозуміння. На відміну від новозавітного, батько з твору Конрада «Завтра» не наділений милосердям, здібністю прощення і прийняття своєї втраченої дитини такою, якою вона є. При спробі сина наблизитися до нього, щоб порозумітися, він жбурляє в нього заступ, який «мало не розчерепив (тому. – О. Т.) голову»⁴¹. Взаємне небажання і неможливість йти один одному назустріч породжує глибокий нездоланий екзистенціальний конфлікт. Егоїстична засліпленість одного призводить до духовного каліцтва іншого.

Гаррі майстерно «грає на струнах <...> серця» Бессі, сусідки батька, одночасно відштовхуючи та зваблюючи, обіцяючи залишитись, – «не довше тижня», пристрасно цілуючи і викликаючи її ревність до всіх інших жінок. Приголомшена, у розпачі вона ладна віддати все, щоб ніколи більше його не бачити, сльози душать її. Фінал твору – «Здавалося, море, пробивши дамбу, що захищала міські хати, пройшло над її головою. Хвиля відхлинула»⁴² –

³³ Karl F. R. A Reader's Guide to Joseph Conrad. – New York : Noonday Press, 1960. – 308 p. – p. 197.

³⁴ Mann T. "Einleitung" in Joseph Conrad // Conrad J. Der Geheimagent. Berlin : Frankfurt S. Fischer, 1927. – S. 9–25. – S. 10.

³⁵ Karl F. R., op. cit.

³⁶ Howe I. Politics and the Novel. – London : Stevens and Sons, 1961. – 251 p.

³⁷ Достоевский Ф. М. Письма 1834–1881 // Достоевский Ф. М. Собр. соч. в пятнадцати томах. – Л. : Наука, 1996. – Т. 15. – 864 с. – С. 358.

³⁸ Howe I., op. cit., p. 97.

³⁹ Majewska M. Stevie: Conrad's Christ? // Joseph Conrad: East European, Polish and Worldwide / Edited with an Introduction by Wiesław Krajka. – Vol. VIII. – Lublin ; New York : East European Monographs, Boulder ; Maria Curie-Skłodowska University (Lublin) ; Columbia University Press (New York), 1999. – P. 87–112. – P. 88.

⁴⁰ Leatherbarrow W. J. A Gentle Creature and Other Stories by Fyodor Dostoyevsky // Dostoevsky F. M. The Idiot. – Oxford : Oxford University Press. 1992. – P. VII–XXII. – P. XI.

⁴¹ Конрад Д. Завтра // Конрад Дж. Зроби або помри: Морські історії / Упорядники: В. Панченко, О. Купріян. – К. : Темпора, 2011. – С. 70–103. – (Серія «Бібліотека "ЛітАкценту"»). – Пер. з англ. С. Вільхового. – С. 85.

⁴² Конрад Д. Завтра, ibid. – С. 123.

звучать перифразом псалму 42-го: «Прикликає безодня безодню на гуркіт Твоїх водоспадів; усі вали Твої й хвилі Твої пройшли надо мною»⁴³.

В кінці життя на пропозицію секретаря Гордона Гардінера, Конрад відповідає відмовою стати членом Національного Англійського Клубу, адже однією з умов членства, пояснює він йому, – прийняття протестантизму. Але письменник, навіть не завжди дотримуючись церковних приписів, не відмовляється від римо-католицької релігії: «I have never renounced that form of Christian religion» (у листі від 8 жовтня 1923 року⁴⁴). Заповівши бути похованим після смерті на католицькому кладовищі у Кентербері, Конрад, вочевидь, вважав перехід в протестантизм зрадою віри, яка значила для нього набагато більше, ніж лише віра, в якій він був народжений, – безперечно, ефективним діючим чинником польської романтичної традиції. Біблійні засоби інтертекстуальності у творах: лексичні алюзії, сюжетні ремінісценції, образні перифрази, а, головне, вирішення моральних проблем крізь призму біблійної аксіології, – визначають вектор ідейно-філософських пошуків Джозефа Конрада.

Olena Tkaczuk. Chrześcijaństwo jako czynnik polskiej tożsamości kulturalnej Josepha Conrada.

Artykuł jest poświęcony problemowi badania chrześcijaństwa jako czynnika polskiej tożsamości kulturalnej Josepha Conrada. W spuściźnie epistolarnej, pamiętnikarskiej i artystycznej pisarza, który znajdował się w rezonansie z koncepcją filozoficzno-estetyczną polskiego romantyzmu, w okresie, kiedy wpływ kościoła katolickiego był bardzo kolosalny, widzimy potężny biblijny kompleks aksjologiczny.

Olena Tkachuk. Christianity as a factor of the Polish cultural identity of Joseph Conrad.

The article is devoted to the study of Christianity as a factor of the Polish cultural identity of Joseph Conrad. In the epistolary, memoirs and artistic heritage of the writer, who is in the resonance with the philosophical and aesthetic concept of the Polish Romantic school, in the period of which the impact on the Polish Catholic Church was strengthened, the powerful biblical axiological complex can be traced.

⁴³ Біблія або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту українською мовою. Ukrainian Bible. – United Bible Societies (Українське Біблійне товариство), 1992. – 959 с.; 296 с. – С. 565.

⁴⁴ Conrad J. The Collected Letters of Joseph Conrad (9 vols). – Vol. 8 (1923–1924), op. cit. – P. 190–191.